

Manual: Pyssla julkors

Den här manualen innehåller mallar och mönster för att göra enkla pyssel inspirerade av julkorstraditionen i Sydösterbotten. I samarbete med Kristinestads hemslöjdsförening har projekt Kulör tagit fram modeller för nya julpyssel. Vi valde då att utgå från traditionen att resa julkors, som i dag är karakteristisk för Kristinestadsnejden.

Vi har här utgått från Lappfjärdsmodellen av julkors. Den förekommer förutom den stora traditionella utomhusmodellen även i inomhusvarianter. Vi har valt att tolka om korsets motiv och göra en pappersversion och en för pärlplattor. Vi hoppas att dessa omtolkningar används för att introducera traditionen med julkors i miljöer där stora trädekorationer inte fungerar. Manualen inkluderar därför också information om julkorstraditionen - genom att pyssla varianter av julkors skapas också plattformar för att sprida information och intresse för denna sed.

Modellerna här ska ses som tolkningar av traditionen. Tveka inte att anpassa dem enligt din egen lokala tradition eller att "översätta" dem så att de fungerar bättre i ditt sammanhang. Tala också med äldre folk för att ta reda på mera om lokala varianter av julkorstraditionen! Och framför allt, de här pysslen ska inte ses som ersättningar för de traditionella julkorsen i trä. Tvärtom är vår förhoppning att de ses som en inkörsport till traditionen.

Den här manualen innehåller:

- information om traditionen att resa julkors
- beskrivning och mönster för tillverkning av julkors med pärlplatta
- instruktioner och mallar för att tillverka julkors i papper

Julkors i nya tolkningar: gjorda på pärlplattor och utklippta i papper under projekt Kulörs arbete med nya former av julpyssel.

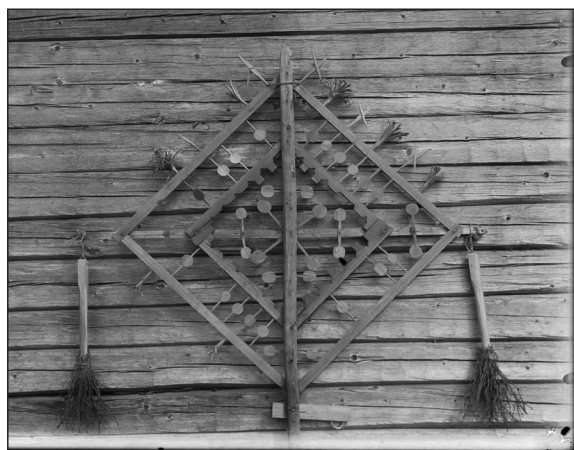

Om julkorstraditionen i Sydösterbotten

Att resa julkors är en sed som har förekommit i Finland och Sverige åtminstone sedan 1700-talet. Vid sidan om julkorsen har det förekommit andra liknande traditioner, bland annat Tomaskors som täljs av två korslagda träbitar så spånorna sitter kvar och krullar sig in mot mitten. Ytterligare varianter kallas julstänger eller julruskor och består av barkade, korslagda barrträdsgränar, där barren i ändarna lämnas kvar. Den här enkla korsen finns beskrivna redan på medeltiden. De olika korsen restes synligt, sattes upp på taket, vid infarten till huset fästa på stänger eller i flaggstången. Under julhelgen ritade man också kors med krita till exempel på öltunnorna, bakade korsformade bröd så som lussekatter och även kors tillverkade av halm och vass förekom.

Varför har man då rest kors under julhelgen? Man tänkte sig att de onda makterna var särskilt aktiva i vintermörkret vid tidpunkten för deras största motståndare Jesus födelse. Då försökte man avvärja det onda genom att resa kors. Traditionellt sattes de österbottniska julkorsen tänts på julafton, under årets mörkaste tid. I folktron har Tomasdagen den 21 december dagen ansetts vara årets kortaste dag, då julfriden inleddes. Julkorsen kan då förstås som försök att mota mörkrets makter genom att markera var frid ska råda. Andra tolkningsmöjligheter förekommer dock, bland annat har man velat se julkorsen som uttryck för växtlighetsmagi, som symboler för solen och grönskan. Det finns också forskare som ser likheter mellan julkorsen och andra traditionella stänger som används vid årets fester - till exempel de åländska varianterna av midsommarstång.

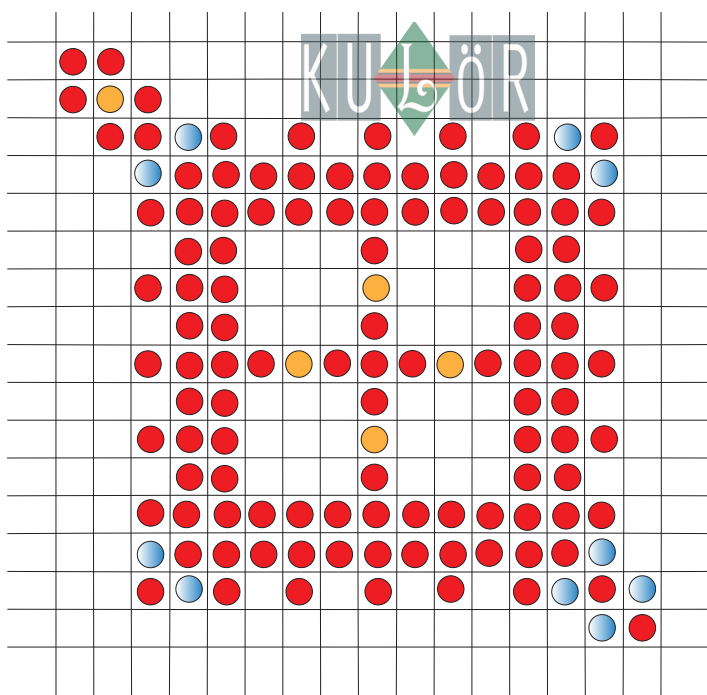
Traditionen med julkors har förekommit i hela Sydösterbotten, åtminstone så långt norrut som Pörtom och Petalax. Julkorsen i Sydösterbotten är stora skapelser i trä, över två meter i diameter var inte ovanligt. De kunde också utgöra verkliga mästarprov för snickaren. De utskurna figurerna kunde till exempel vara gjorda av pärtor. Till de traditionella korsens dekorationer hör kulörta lyktor, i dag ersatta av lampor, och hängande granriskruskor. Julkorsen lyste mellan julafton och tjugondagen. Det var vanligt att man lät dem sitta uppe ända till fastan. Som arkivfotografierna visar har korsens utseende varierat, men de var ofta kvadratiska och monterades med ena spetsen neråt. Uddarna utanför de kvadratiska ramarna föreställer enligt traditionen solens strålar.

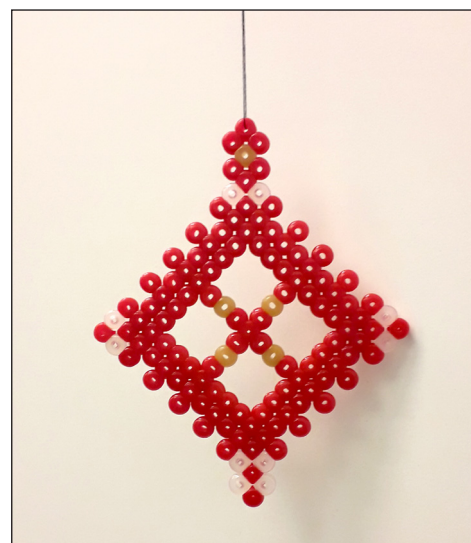
Historiska fotografier, ovan från Lappfjärd utan årtal i Lars Axéns samling (ÖTA 146:1780), uppe till höger Hans Backs julkors i Gottböle i Närpes (SLS 257:270) och nere till höger från Edsvik i Korsnäs (SLS 257:273). Fotografierna till höger togs av Gabriel Nikander 1915. Foton från Svenska litteratursällskapets arkiv.

Arbetsbeskrivning: Pärlade julkors

Med hjälp av pärlplattor kan man göra avancerade tolkningar av julkors. Modellen här nedan bygger på en detalj från den traditionella Lappfjärds-modellen av julkors. Denna modell har förenklats med tanke på att den ska fungera bra som julpyssel för barn. Häng den färdiga pärlplattan diagonalt, med hörnet med "guldpärlan" uppåt.

- Röd
- Genonskinlig
- "Guld"

Du behöver:

- Rörpärlor i plast för hobbybruk. Kontrollera att de kan strykas!
- Motiv för mönstret
- Pärlplatta i lämplig storlek
- Strykjärn, bakplåtspapper
- Tung bok

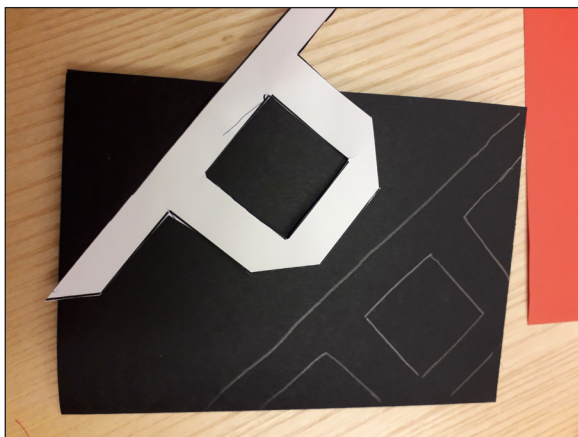
Gör så här:

Placera ut pärlorna enligt motivet på pärlplattan och följ sedan tillverkarens instruktioner för hur pärlorna ska strykas. Använd bakplåtspapper för att skydda strykjärn och arbetsyta. Stryk på bägge sidorna så håller julkorset bättre ihop. Var försiktig då du börjar stryka, i det skedet faller och flyttas pärlorna lätt. Processen är färdig då du ser på bakplåtspappret att pärlorna börjar smälta ihop. Placera det färdiga julkorset under en tung bok så att det inte böjer sig.

Svårighetsgrad: medel, yngre barn behöver hjälp med strykningen och med detaljerade mönster.

Arbetsgång: Julkors i papper

1. Ta fram mallar enligt modeller på sid 5 och 6. Skriv ut dekorationer på rött papper eller rita önskat antal och klipp ut. Vi använde 12 strålar och 8 "propellrar".

3. Placera ut dekorationerna och limma. "Propellrarna" kan antingen limmas fast som kors eller som kryss, båda varianterna förekommer. Strålarna fästs traditionellt kring den yttersta bågen i rutmönstret.

2. Vik en svart A4 fyrdubbel (två gånger på mitten). Placera ut mallen för rutnätet så att markeringen "mitten" riktas mot det hörn som utgör papprets mitt. Rita runt med blyerts och klipp ut.

Du behöver:

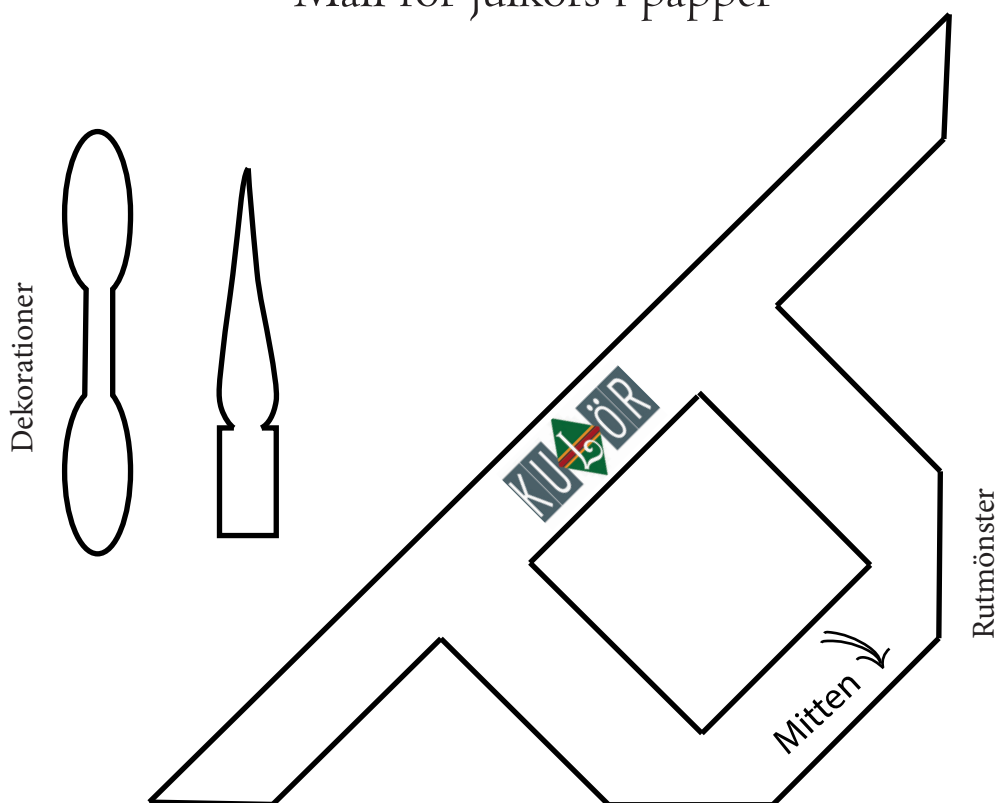
- A4-ark i två olika färger, vi använde svart och rött
- mallar, se sid 5 och 6. Observera att på sid 6 finns printbara mallar för dekorationer till tre julkors per A4.
- sax, papperslim och bygertspenna

Tidsåtgång: ca 30 minuter för en vuxen

Svårighetsgrad: medel - dekorationerna är ganska pilliga att klippa ut, men kan vid behov förenklas

Bonustips: dekorationer som går sönder kan enkelt repareras med en bit tejp på baksidan. Om du pysslar med en grupp, ta med t.ex. kuvert så att deltagarna kan transportera hem sina julkors utan att de går sönder.

Mall för julkors i papper

Gör mallarna i tjockt papper. Den här modellen fungerar på papper av A4-storlek. Se även sid 6, där serier av dekorationer kan printas direkt på en A4:a. En rad dekorationer på sid 6 räcker till ett pappersjulkors av den modell som kan ses på fotografier ovan. OBS! Kontrollera att din skrivare inte är inställd för att påverka storleken på utskrivna bilder!

Behöver du mera inspiration? Gå till vår materialbank på www.kulturosterbotten.fi/materialbank

Under kategorin "Levande traditioner" hittar du bland annat en manual om att omtolka traditionella motiv.

Där finns också mycket annat material och maualer för den som vill lyfta fram levande traditioner och imaterillt kulturarv.

Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling: Europa investerar i landsbygdsområden

Detta materialpaket har sammanställts 2019 av Johanna Björkholm, KulturÖsterbotten, inom Leaderprojekt Kulör – Kulturarv som levande österbottnisk resurs. Läs mera om projekt Kulör på www.kulturosterbotten.fi/kulor och ta del av våra övriga materialpaket.

